

CUMHURİYETİN İLK YILLARINDA AMASYA VİLAYETİ¹

Cemal KARADAĞ

Bağımsız Araştırmacı, Türkiye

cemalkaradag@outlook.com

<https://orcid.org/0000-0002-1364-0045>

<i>Atıf</i>	KARADAĞ, C. (2026). CUMHURİYETİN İLK YILLARINDA AMASYA VİLAYETİ. <i>İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi</i> , 18(2), 243-264.
-------------	---

ÖZ

Bir devletin tarihinin incelenmesinde, siyasî, sosyal ve iktisadî yapıların bütüncül biçimde ele alınması büyük önem taşımaktadır. Bu makale, Yeni Türk Harflerinin kabulünden önce Osmanlı Türkçesiyle yayımlanan ve Cumhuriyet döneminde bu dilde basılmış son örnekler arasında yer alan 1925–1928 tarihli Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmeleri üzerinden Amasya vilâyetinin erken Cumhuriyet dönemindeki idarî, sosyal ve iktisadî yapısını incelemektedir. Çalışma, söz konusu salnâmeleri yalnızca istatistikî veriler sunan tarafsız kaynaklar olarak değil, devletin taşrayı tanımlama, sınıflandırma ve yönetilebilir kılma çabasını yansıtan resmî metinler olarak ele almaktadır. Bu kapsamda Amasya'ya ilişkin idarî taksimat, nüfus, tarım, hayvancılık, ormancılık, maliye, eğitim, sağlık, ulaşım ve idarî kadrolara dair bilgiler Osmanlı Türkçesinden transkribe edilmiş ve dönemin idarî ve toplumsal koşulları dikkate alınarak eleştirel biçimde değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgular, Amasya'nın erken Cumhuriyet aşrsası içinde tarımsal üretime dayalı, sanayi açısından sınırlı, ancak merkezî idareyle kurumsal bağları giderek güçlendirilen bir vilâyet olarak temsil edildiğini göstermektedir. Bu yönüyle devlet salnâmeleri, erken Cumhuriyet dönemi taşra tarihinin yanı sıra sosyoloji, demografi ve idare tarihi gibi farklı disiplinler için de önemli ve özgün kaynaklar sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet Dönemi, Sosyal Yapı, Vilâyet, Salnâme, Amasya

¹Bu çalışma Cemal KARADAĞ tarafından Dr. Öğr. Üyesi Ali GÜRSEL danışmanlığında yazılan ve Kilis 7 Aralık Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü tarafından kabul edilen "1925-1928 Yılları Arasında Türkiye Cumhuriyeti Salnâmeleri (Amasya)" isimli yüksek lisans tez çalışmasından üretilmiştir.

Geliş Tarihi: 13.02.2026 / Kabul Tarihi: 30.03.2026, DOI: 10.17932/IAU.IAUSBD.2021.021/iausbd_v18i2003

Araştırma Makalesi-Bu makale iThenticate programıyla kontrol edilmiştir.

Copyright © İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi

THE PROVINCE OF AMASYA IN THE EARLY YEARS OF THE REPUBLIC

ABSTRACT

The study of state history requires a holistic evaluation of political, social, and economic structures. This article examines the administrative, social, and economic characteristics of the province of Amasya during the early Republican period through the State Yearbooks of the Republic of Turkey published between 1925 and 1928, which represent the last examples printed in Ottoman Turkish before the adoption of the Latin alphabet. Rather than treating these yearbooks merely as neutral statistical records, the study approaches them as official texts reflecting the state's efforts to define, classify, and govern the provinces. The sections related to Amasya were transcribed from Ottoman Turkish while preserving their original form and analyzed in light of the administrative and social conditions of the period. The yearbooks provide detailed information on administrative divisions, population, agriculture, livestock, forestry, public finance, education, health services, transportation, and bureaucratic personnel. The findings indicate that Amasya was represented as an agrarian-based province with limited industrial development, yet increasingly integrated into the centralized administrative framework of the early Republic. From this perspective, state yearbooks constitute valuable and original sources not only for historical research but also for studies in sociology, demography, and administrative history.

Keywords: *Republican Period, Social Structure, Province, Yearbook, Amasya.*

GİRİŞ

Erken Cumhuriyet döneminde taşra vilâyetlerinin sosyal ve iktisadî yapısı üzerine birçok çalışma vardır. Ancak devletin taşrayı nasıl ölçtüğü, sınıflandırdığı ve anlattığı çoğu zaman şehir ölçeğinde ayrıntılı biçimde incelenmemiştir. Bu makale, 1920’lerin ortasında Amasya’nın Cumhuriyet taşrası içindeki yerini, *1925–1926 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi* (1926), *1926–1927 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi* (1927) ve *1927–1928 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi* (1928) üzerinden ele almaktadır. Çalışmanın temel yaklaşımına göre salnâmeler, yalnızca bilgi veren metinler değil, aynı zamanda devletin taşrayı belirli başlıklar altında tanımladığı ve yönetilebilir hale getirdiği resmî anlatılardır. Bu çerçevede makalenin araştırma sorusu şöyledir: *1925–1926 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi*, *1926–1927 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi* ve *1927–1928 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi* Amasya’yı hangi idarî ve sosyo-ekonomik göstergelerle tanımlamaktadır ve bu göstergeler erken Cumhuriyet’in taşrayı kurma biçimi hakkında bize ne söylemektedir? Makalenin temel iddiası, salnâmelerde Amasya’ya ilişkin rakamların ve kurumsal bilgilerin (nüfus, tarım, maliye, eğitim, sağlık, yol ağı, kamu düzeni ve kadrolar) bir yandan vilâyetin genel profilini verdiği, diğer yandan da taşrayı merkezin düzeni içinde göstermeye yarayan bir istatistik dili kurduğudur. Bu nedenle salnâme verileri, “doğrudan gerçeği yansıtan tarafsız bilgiler” gibi değil üretildiği bağlam, kullanılan kategoriler ve kaynakların sınırları dikkate alınarak eleştirel biçimde okunmuştur. Çalışmanın ana malzemesini, *1925–1926 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi*’nin Amasya vilâyetine ayrılan bölümü, *1926–1927 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi*’nin ilgili bölümü ve *1927–1928 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi*’nin ilgili bölümü oluşturmaktadır. Metinlerdeki bilgiler; idarî yapı ve taksimat, nüfus ve demografi, tarım/hayvancılık/orman, maliye ve belediye gelirleri, eğitim ve sağlık kurumları, ulaşım, basın ve kamu düzeni başlıkları altında derlenmiş ve yıllar arasındaki değişimler değerlendirilmiştir. Bazı göstergelerin farklı yıllarda farklı biçimde verilmesi (örneğin yüzölçümü veya nüfus toplamı), yalnızca “gerçek bir artış/azalış” olarak değil; idarî düzenlemeler ve kayıt/tablolama farklılıklarıyla birlikte ele alınmıştır. Bu makale iki açıdan katkı sunmayı amaçlar. İlk olarak, Amasya’nın 1920’lerdeki idarî ve sosyo-ekonomik görünümünü salnâmelerin sunduğu göstergelerle ortaya koyar. İkinci olarak, salnâmeleri eleştirel bir okumaya tabi tutarak, erken Cumhuriyet’in taşrayı modernleştirme ve standardize etme çabasının veri,

sayı ve sınıflandırma üzerinden nasıl kurulduğunu tartışır. Makale önce salnâmeleri kaynak olarak tanıtip yöntem ve veri setini açıklar ardından Amasya verilerini yorumlayarak sonuç bölümünde Amasya'nın erken Cumhuriyet taşrasa içindeki yerine dair çıkarımlar sunar.

YÖNTEM

Bu çalışma, erken Cumhuriyet döneminde yayımlanan devlet salnâmelerini temel alan belgesel nitelikli tarihsel bir incelemedir. Araştırmanın ana kaynağını *1925–1926 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi* (1926), *1926–1927 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi* (1927) ve *1927–1928 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi* (1928) adlı üç cildin Amasya vilâyetine ilişkin bölümleri oluşturmaktadır. Bu yılların seçilmesinde, Cumhuriyet'in idarî yapılanmasının şekillenmeye başladığı erken dönemi temsil etmeleri ve Amasya'ya ilişkin verilerin düzenli biçimde sunulması etkili olmuştur.

Çalışmada kullanılan salnâmeler, Osmanlı Türkçesinden Latin harflerine transkripsiyon yöntemiyle aktarılmıştır. Transkripsiyon sırasında, metnin özgün yapısını ve terimlerini korumaya özen gösterilmiş; yer adları, idarî unvanlar ve ölçü birimleri dönemin kullanımına uygun biçimde çevrilmiştir. Okunabilirliği artırmak amacıyla, gerekli görülen durumlarda yazım birliği sağlanmış; ancak metnin anlamını etkileyebilecek müdahalelerden kaçınılmıştır.

Salnâmelerde yer alan bilgiler; idarî yapı, nüfus, tarım ve hayvancılık, iktisadî faaliyetler, maliye, eğitim, sağlık, ulaşım, basın ve kamu düzeni gibi başlıklar altında tasnif edilmiştir. Sayısal veriler, yıllar arasındaki değişimleri göstermek amacıyla karşılaştırmalı biçimde ele alınmış; ancak bu veriler mutlak artış veya azalış göstergeleri olarak değil, kayıt yöntemleri ve idarî düzenlemeler çerçevesinde değerlendirilmiştir. Özellikle aynı göstergenin farklı yıllarda farklı değerlerle sunulması, erken Cumhuriyet döneminde süren idarî yeniden yapılanma ve istatistiksel kayıt pratikleriyle birlikte ele alınmıştır.

Salnâmeler, devlet tarafından hazırlanmış resmî yayınlar olmaları sebebiyle, hem idarî ve istatistiksel bilgi sunan birincil kaynaklar hem de dönemin resmî bakış açısını yansıtan metinlerdir. Bu nedenle çalışmada salnâme verileri, doğrudan ve tartışmasız gerçeklikler olarak değil; üretildikleri bağlam, amaçları ve sınırlılıkları dikkate alınarak eleştirel bir kaynak okuması içinde değerlendirilmiştir.

AMASYA’NIN TARİHÇESİ

Amasya, Anadolu’nun en eski yerleşimlerinden biri olup tarih boyunca siyasî, askerî ve kültürel önemini büyük ölçüde koruyan bir şehir olmuştur (Şahin ve Emecen, 1991, ss. 1-4). Arkeolojik buluntular ve yazılı kaynaklar, kentin İlk Çağ’dan Cumhuriyet’in kuruluşuna kadar uzanan çok katmanlı bir tarihî geçmişe sahip olduğunu göstermektedir. Şehrin adı antik kaynaklarda “Amaseia” biçiminde geçmekte; bu adın kökeni konusunda farklı görüşler bulunsa da Helenistik dönemden itibaren kullanıldığı anlaşılmaktadır (Yüce, 2004, s. 6; Doğanbaş, 2007, ss. 149-150).

Amasya, İlk Çağ’da Hatti, Hitit, Frig, Med, Lidya ve Pers hâkimiyet alanları içinde yer almış; Helenistik dönemde ise özellikle Pontos Krallığı ile birlikte önemli bir idarî merkez hâline gelmiştir (Akurgal, 2008, ss. 15-17, 49-55; Gökçek ve Abacı, 2019, ss. 77, 162-171; Kaya, 2000, ss. 555-557). Roma ve Bizans dönemlerinde de bu önemini sürdüren şehir, Orta Çağ’dan itibaren Danişmendliler, Selçuklular, İlhanlılar ve çeşitli beyliklerin hâkimiyetine girmiştir (Hüsameddin, 2008, ss. 115-199).

1386’dan sonra Osmanlı idaresine katılan Amasya, özellikle “Şehzadeler Şehri” kimliğiyle öne çıkmış; idarî ve kültürel bakımdan önemli bir merkez olmuştur (Köprülü, 2018, ss. 49-74; Hüsameddin, 2008, ss. 80-85). Millî Mücadele yıllarında ise Mustafa Kemal Paşa’nın Amasya’ya gelişi ve burada yayımlanan Amasya Tamimi ile şehir, ulusal direnişin örgütlenmesinde tarihî bir rol üstlenmiştir (Atatürk, 1961, ss. 1-22; Eroğlu, 1977, ss. 84-87; Menç, 2013, s. 155).

Bu çerçevede Amasya, tarih boyunca farklı siyasal yapılar içinde önemini korumuş, Anadolu’nun tarihî sürekliliğini yansıtan başlıca şehirlerden biri olmuştur

SALNÂMELERİN ORTAYA ÇIKIŞI VE DÖNÜŞÜMÜ

Osmanlı entelektüel hayatında Tanzimat sonrasında yer bulan “salnâme” kavramı, Farsça *sâl* (yıl) ve *nâme* (mektup, kitap) sözcüklerinin birleşiminden türemiş olup Türkçede “yıllık” anlamına gelir. Batı dillerindeki *annale*, *annuaire* ve *almanach* terimleriyle benzerlik gösteren salnâmeler, belirli bir yıla ait siyasî, idarî, toplumsal ve iktisadî gelişmeleri düzenli biçimde kayıt altına alan, dönemin resmî hafızasını yansıtan ve tarih araştırmaları için birincil kaynak niteliği taşıyan yayınlardır (Sertoğlu, 1958, s. 80; Aydın, 2009, s. 52). Almanak türü yayınların kökeni çok eskiye uzanır; Antik Mısır’da ve Yunan toplumlarında takvimsel ve

kehanet bilgilerini içeren örnekler görülür. Batı'da modern anlamdaki ilk *annuaire*, 1793'te Paris'te Miller tarafından yayımlanan *L'annuaire de la République* olmuştur (Sütçü, 2004, s. 80; Pakalın, 1993, s. 105; Palalı, 2010, ss. 1-14).

Osmanlı Devleti'nde salnâme geleneği, XIX. yüzyılda yaşanan siyasî, askerî ve iktisadî krizlere çözüm üretme çabalarının bir yansıması olarak ortaya çıkmıştır. Devlet yöneticileri, toplumsal düzeni güçlendirmek ve dış tehditlere karşı stratejiler geliştirmek amacıyla ihtiyaç duyulan bilgileri sistemli biçimde toplamak istemiştir. Bu bağlamda, Sultan Abdülmecid döneminde Sadrazam Mustafa Reşit Paşa'nın öncülüğünde, 1847'de ilk resmî devlet salnâmesi olan *Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye* yayımlanmıştır (İzğöer, 2005, ss. 539-540; Duman, 1999, s. 3).

1847-1918 arasında yayımlanan toplam 68 cilt devlet salnâmesi, Osmanlı bürokrasisinin yapısı, memur sicilleri, tayin ve terfiler, rütbelere, nişanlar ve idarî organizasyon hakkında ayrıntılı bilgiler içermiştir. Özellikle II. Abdülhamid dönemindeki ciltler, kapsamlı içerikleriyle dikkat çekmiştir (Sütçü, 2004, s. 85; Duman, 1999, ss. 4-5). Cumhuriyet döneminde de üçü Arap, biri Latin harfleriyle dört cilt yayımlanmış; ardından bu işlev vilâyet salnâmelerine devredilmiştir. Vilâyet düzeyindeki yıllıklar ilk kez 1866'da Bosna'da yayımlanmış ve 1921-1922'de Bolu Livası örneğine kadar sürmüştür. 1864 Vilâyet Nizamnâmesi ile teşvik edilen bu yayınlarda idarî yapılanma, yerel tarih, coğrafya, ekonomi ve nüfus verileri işlenmiş; II. Abdülhamid döneminde özellikle Hicaz ve Mekke'ye ilişkin bilgiler öncelikli hâle gelmiştir (Duman, 1999, s. 5; Pakalın, 1993, s. 106). Bazı nezaret ve resmî kurumlar da kendi teşkilat yapıları ve personel listelerini tanıtmak amacıyla salnâmeler yayımlamıştır. 1865-1916 yılları arasında hazırlanan 46 nezaret salnâmesi arasında, ordu kadrolarını içeren *Askerî Salnâmeler*, donanmayı tanıtan *Bahriye Salnâmeleri*, diplomatik temsilcilikleri içeren *Hariciye Salnâmeleri* ve eğitim kurumlarını konu alan *Maarif Salnâmeleri* öne çıkar. Ayrıca *İlmiyye*, *Rusûmât* ve *Rasadhâne-i Âmire* gibi özel alanlara ait yayınlar da mevcuttur (Ünal, 2008, ss. 213-214; Duman, 1999, ss. 143-144; Sertoğlu, 1958, s. 280; İpşirli, 2000, s. 145).

Devlet dışındaki şahıs ve özel kuruluşlar da almanak türünde yayınlar üretmiştir. Ali Suavi'nin 1871'de Paris'te yayımladığı *Türkiye fi Sene 1288* bu türdeki ilk örneklerden biridir. Ebuzziya Tefvik Bey'in hazırladığı ve

istatistikî veriler içeren salnâmeler ise geniş okur kitlesine ulaşmıştır. Bu çok yönlü üretim, Osmanlı'da salnâmelerin yalnızca idarî ve bürokratik değil, aynı zamanda toplumsal ve kültürel hayatı belgeleyen temel kaynaklar olarak işlev gördüğünü göstermektedir (Aydın, 2009, s. 53; Duman, 1999, ss. 10-11).

TÜRKİYE CUMHURİYETİ SALNÂMELERİNDE AMASYA (1925-1928)

Coğrafi Konum ve İdari Taksimat

Salnâmelerde Amasya, Orta Anadolu'da; kuzeyde Samsun, doğuda Erbaa, güneyde Zile ve batıda Çorum ile çevrili bir vilayet olarak tanımlanmaktadır. 1925–1926 *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi* isimli salnâme nüshasında vilayetin yüzölçümü 12.000 km² olarak kaydedilmişken, 1926–1927 *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi* ve 1927–1928 *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi* nüshalarında bu rakam 7.000 km² olarak yer almaktadır. Bu farklılığın, erken Cumhuriyet döneminde idarî sınırların yeniden düzenlenmesi, ölçüleme yöntemlerindeki değişiklikler veya mülhakat kapsamındaki revizyonlardan kaynaklandığı düşünülebilir (*Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi*, 1926, s. 348; *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi*, 1927, s. 506; *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi*, 1928, s. 430).

Tablo 1.

Amasya Vilayetinin Yüzölçümüne İlişkin Veriler (1925-1928)

Gösterge	1925-1926	1926-1927	1927-1928
Yüzölçümü	12.000 km ²	7.000 km ²	7.000 km ²
Merkez/Kaza	Amasya	Amasya	Amasya

(Kaynak: *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi*, 1926, ss. 348-351 ; *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi*, 1927, ss. 506-510; *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi*, 1928, ss. 430-439).

1926 sonrasında idari taksimat, Amasya merkez ile Merzifon ve Gümüşhacıköy kazaları şeklinde belirlenmiş; bunlara bağlı olarak Ilısu, Veral/Varay, Ezinepazar, Akdağ (Zana), Alevi, Zara (Geldiklan) ve Türnik nahiyeleri zikredilmiştir (*Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi*, 1927, s. 506). Söz konusu düzenleme, vilayet teşkilatının daha sade bir yapıya kavuşturulduğunu göstermektedir. Ayrıca köylerin adları ve sayıları ayrıntılı listeler hâlinde verilmiş olup; merkez için yaklaşık 163, Merzifon için 65–70 ve Gümüşhacıköy için 56–58 köy kaydedilmiştir (Dâhiliye Vekâleti Nüfus Müdüriyet-i Umumiyesi, 1928, ss. 117-124). Bununla birlikte, 1927–1928

salnâmelerinde basımdan kaynaklanan rakamsal tutarsızlıklara dikkat çekildiği görülmektedir.

Nüfus

1925–1928 yıllarına ait devlet salnâmeleri, Amasya vilâyetinin nüfusuna ilişkin farklı ve yer yer birbiriyle uyumsuz görünen rakamlar sunmaktadır. 1925–1926 *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesinde* vilâyetin toplam nüfusu 207.527 olarak kaydedilirken, 1926–1927 *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi* nüshasında nüfus kazalara göre ayrıntılı biçimde verilmiş; merkez kazada yaklaşık 68.985, Merzifon’da 27.751 ve Gümüşhacıköy’de 26.343 kişi bulunduğu belirtilmiştir. 1927–1928 *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesinde* ise bu kez “mukayyed nüfus” kavramı kullanılarak toplam nüfus 115.145 olarak gösterilmiştir (*Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi*, 1926, s. 348; *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi*, 1927, s. 506). İlk bakışta bu rakamlar arasında ciddi bir düşüş varmış izlenimi oluşsa da, söz konusu farklılıklar nüfusun tanımlanma ve kaydedilme biçimleriyle yakından ilişkilidir.

Salnâmelerde fiilî nüfus ile mukayyed nüfus ayrımının açık biçimde belirtilmemesi, erken Cumhuriyet döneminde nüfus istatistiklerinin henüz standart bir çerçeveye oturmadığını göstermektedir. Özellikle mülhakat sınırlarının değişmesi, idarî taksimattaki düzenlemeler ve kayıt tekniklerindeki farklılıklar, aynı vilâyet için farklı yıllarda farklı toplamaların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu durum, nüfus verilerinin doğrudan karşılaştırılmasını güçleştirmekte; ancak aynı zamanda devletin taşrayı sayısal olarak tanımlama ve düzenleme çabasının henüz tamamlanmamış bir süreç olduğunu da ortaya koymaktadır.

Tablo 2.

Amasya Vilayatinin Nüfus Verileri (1925-1928)

Gösterge	1925-1926	1926-1927	1927-1928
Toplam Nüfus	207.527	123.079	115.145
Merkez Kaza	-	68.985	-
Merzifon	-	27.751	-
Gümüşhacıköy	-	26.343	-

(Kaynak: *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi*, 1926, ss. 348-351 ; *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi*, 1927, ss. 506-510; *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi*, 1928, ss. 430-439).

Öte yandan salnâmelerde yalnızca toplam nüfusun değil, doğum–ölüm ve nikâh–talâk gibi demografik göstergelerin de kazalar bazında kaydedilmiş olması dikkat çekicidir. Bu ayrıntı, erken Cumhuriyet yönetiminin taşra toplumunu yalnızca idari bir birim olarak değil, nüfus hareketleri üzerinden izlenmesi ve denetlenmesi gereken bir sosyal alan olarak ele aldığını göstermektedir. Nüfusun bu biçimde tablollaştırılması, devletin taşrayı “ölçülebilir” ve “karşılaştırılabilir” bir nesne hâline getirme yönündeki istatistiksel yaklaşımının bir parçası olarak değerlendirilebilir.

1927–1928 *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesinde* kadın nüfusunun erkek nüfusundan fazla olduğuna işaret eden kayıtlar, Millî Mücadele ve Birinci Dünya Savaşı yıllarında verilen askerî kayıpların Amasya'nın demografik yapısı üzerindeki etkisini dolaylı biçimde yansıtmaktadır. Bu tür göstergeler, salnâme verilerinin yalnızca idarî amaçlara hizmet etmediğini; aynı zamanda savaş sonrası taşra toplumunun yeniden şekillenme sürecine dair ipuçları sunduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, söz konusu rakamların mutlak doğruluk iddiasıyla değil, dönemin idarî ve istatistiksel pratikleri içinde üretilmiş temsiller olarak okunması gerekmektedir.

Bu bağlamda Amasya nüfusu, salnâmelerde yalnızca bir demografik gerçeklik olarak değil; erken Cumhuriyet'in taşrayı tanımlama, düzenleme ve merkezî yönetime ekleme çabasının sayısal bir ifadesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tarımsal Üretim ve İktisadî Yapı

1925–1928 yıllarına ait devlet salnâmeleri, Amasya vilâyetinin iktisadî yapısını büyük ölçüde tarımsal üretim üzerinden tanımlamaktadır. Salnâmelerde sanayi ve ticarete ilişkin bilgiler yer almakla birlikte, üretim profiline merkezinde hububat tarımı ve buna bağlı kırsal faaliyetler bulunmaktadır. Bu durum, erken Cumhuriyet döneminde Amasya'nın iktisadî kimliğinin, devlet tarafından öncelikle tarımsal kapasitesi üzerinden kurgulandığını göstermektedir (*Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi*, 1926, s. 348; *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi*, 1927, s. 508; *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi*, 1928, s. 430).

1925–1926 *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesinde* vilayette yaklaşık 1,5 milyon dönüm ekili arazinin bulunduğu ve üretimin büyük ölçüde iç tüketime yönelik olduğu belirtilmiştir. 1926–1927 *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi* ve 1927–1928 *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmelerinde* ise ekilebilir arazi miktarı ve ürün çeşitliliği daha ayrıntılı

biçimde kaydedilmiş; buğday, arpa ve çavdar başta olmak üzere hububat üretiminin temel eksenini oluşturduğu görülmüştür (*Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi*, 1926, s. 349; *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi*, 1927, s. 508; *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi*, 1928, s. 430). Bu veriler, Amasya'nın erken Cumhuriyet yıllarında kendi kendine yeterli bir tarımsal üretim yapısına sahip olduğunu ancak üretimin büyük ölçüde yerel ve bölgesel tüketimle sınırlı kaldığını ortaya koymaktadır.

1927–1928 *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesinde* ürün çeşitliliğinin daha ayrıntılı biçimde sunulması dikkat çekicidir. Hububatın yanı sıra mısır, burçak, bakla, tütün, kenevir ve afyon gibi nakit ürünlerin de kaydedilmiş olması, vilâyetin yalnızca geçimlik tarıma dayalı olmadığını sınırlı da olsa pazara dönük üretim ilişkilerine eklenildiğini göstermektedir. Bununla birlikte bu ürünlerin miktarları ve sevkiyat bilgileri, Amasya'nın dış pazarlara güçlü biçimde açılan bir tarım bölgesi olmaktan ziyade yerel ihtiyaçları önceleyen bir üretim düzenine sahip olduğunu düşündürmektedir.

Tablo 3.

Amasya Vilayetinde Tarımsal Üretim ve İktisadi Yapıya İlişkin Başlıca Göstergeler (1925-1928)

Gösterge	1925-1926	1926-1927	1927-1928
Ekili arazi miktarı	Yaklaşık 1,5 milyon dönüm	Ayrıntılı Kayıt	Ayrıntılı Kayıt
Temel üretim yapısı	İç tüketime yönelik tarım	Hububat ağırlıklı	Hububat ağırlıklı
Başlıca ürünler	-	Buğday, arpa, çavdar	Buğday, arpa, çavdar, mısır, burçak, bakla, tütün, kenevir, afyon
Üretim niteliği	Geçimlik/Yerel	Yerel/Bölgesel	Sınırlı ölçüde pazara dönük
Ulaşım ve Sevkiyat	Sınırlı	Var	Daha belirgin

(Kaynak: *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi*, 1926, ss. 348-351; *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi*, 1927, ss. 506-510; *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi*, 1928, ss. 430-439).

Salnâmelerde Amasya'nın iktisadî yapısı anlatılırken, vilâyetin Samsun Limanı'na olan yakınlığı ve ana kara yolları üzerinde bulunması özellikle vurgulanmaktadır (*Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi*, 1926, s. 349). Bu vurgu, fiilî ticaret hacminden bağımsız olarak, Amasya'nın devlet tarafından potansiyel bir iktisadî merkez olarak konumlandırılmak

istendiğini göstermektedir. Nitekim üretim rakamlarının yanında ulaşım güzergâhlarının ve sevkîyat imkânlarının zikredilmesi, salnâmelerin yalnızca mevcut durumu değil, ulaşılması arzu edilen bir ekonomik düzeni de yansıtan metinler olduğunu düşündürmektedir.

Kazalar ölçeğinde bakıldığında, iktisadî faaliyetlerin farklılaştığı görülmektedir. Merzifon'un dokuma ve manifatura üretimiyle öne çıkması, Gümüşhacıköy'ün madenler ile tütün ve afyon üretimi sayesinde iktisadî önemini koruması ve Havza'nın ticaret hacmiyle anılması, vilâyet içinde sınırlı bir işbölümü ve uzmanlaşma bulunduğunu göstermektedir (*Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi*, 1926, s. 348; *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi*, 1927, ss. 508-509). Ancak bu uzmanlaşmanın, sanayileşmiş bir üretim yapısından ziyade, tarım ve zanaat temelli bir iktisadî çerçeve içinde şekillendiği anlaşılmaktadır.

Bu bağlamda salnâmelerde sunulan tarımsal ve iktisadî veriler, Amasya'nın erken Cumhuriyet taşrası içinde tarım ağırlıklı, sınırlı ölçüde pazara açılan ve sanayi açısından henüz başlangıç aşamasında bir vilâyet olarak temsil edildiğini ortaya koymaktadır. Söz konusu temsil, dönemin genel ekonomik koşulları ve Cumhuriyet yönetiminin taşrayı yeniden yapılandırma süreciyle uyumlu bir görünüm sergilemektedir.

Hayvancılık ve Orman Kaynakları

1926–1927 *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi* ve 1927–1928 *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmeleri*, Amasya vilâyetindeki hayvan varlığını kazalar itibarıyla ayrıntılı biçimde kaydetmektedir (*Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi*, 1927, s. 508; *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi*, 1928, s. 431). Büyükbaş ve küçükbaş hayvan sayılarının yanı sıra yük ve binek hayvanlarının da istatistiklere dâhil edilmesi, hayvancılığın yalnızca gıda üretimi açısından değil, aynı zamanda tarımsal üretimin sürdürülebilirliği ve ulaşım kapasitesi bakımından da önemli görüldüğünü göstermektedir. Bu durum, erken Cumhuriyet döneminde taşra ekonomisinin çok yönlü bir kırsal üretim mantığı içinde ele alındığını düşündürmektedir.

Salnâmelerde on binlerce baş karasığır ve manda ile yüksek sayıda koyun ve keçinin kaydedilmiş olması, Amasya'da hayvancılığın tarımsal üretimi tamamlayan temel bir faaliyet alanı olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle çekim gücü sağlayan hayvanların (manda, bargir, merkep) sayıca fazla olması, vilâyetin üretim yapısının büyük ölçüde insan ve hayvan

gücüne dayalı bir ekonomi çerçevesinde şekillendiğini göstermektedir. Bu tablo, erken Cumhuriyet yıllarında taşrada makineleşmenin henüz sınırlı olduğunu ve geleneksel üretim ilişkilerinin ağırlığını koruduğunu yansıtmaktadır.

1927–1928 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesinde merkez kazada 45.230 koyun ve 12.946 tiftik keçisinin kaydedilmiş olması, Amasya'nın yün ve tiftik gibi hayvansal hammaddeler bakımından dikkate değer bir potansiyele sahip olduğunu ortaya koymaktadır (*Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi*, 1928, s. 431). Ancak bu potansiyelin sanayiye dönük bir üretim zinciri içinde değerlendirilip değerlendirilmediğine dair bilgiler salnâmelerde sınırlıdır. Bu durum, hayvansal üretimin büyük ölçüde ham madde düzeyinde kaldığını ve katma değer yaratacak sanayi faaliyetlerinin henüz gelişmediğini göstermektedir.

Orman kaynaklarına ilişkin veriler, vilâyetin doğal kaynaklarının iktisadî kullanımına dair önemli ipuçları sunmaktadır. Akdağ, Tavşan Dağı ve Saraycık ormanları salnâmelerde özellikle zikredilmiş; bu alanlarda çam, gürgen ve meşe türlerinin yaygın olduğu belirtilmiştir (*Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi*, 1927, s. 508; *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi*, 1928, s. 432). Yıllık kesim miktarlarının (kereste, odun ve kömür) genellikle yerel tüketim düzeyinde kalması, ormanların bölgesel ölçekte sınırlı bir iktisadî işleve sahip olduğunu düşündürmektedir. Buna karşın orman varlığının ayrıntılı biçimde kayda geçirilmesi, devletin doğal kaynakları envanterleştirme ve denetim altına alma çabasının bir parçası olarak değerlendirilebilir.

Tablo 4.

Amasya Vilâyetinde Hayvancılık ve Orman Kaynaklarına İlişkin Veriler (1926-1928)

Gösterge	1926-1927	1927-1928
Büyükbaş ve küçükbaş hayvan varlığı	Ayrıntılı olarak kayıtlı	Ayrıntılı olarak kayıtlı
Yük ve binek hayvanları	Kayıtlı	Kayıtlı
Merkez kazada koyun sayısı	-	45.230
Merkez kazada tiftik keçisi sayısı	-	12.946
Orman alanları	Akdağ, Tavşan Dağı, Saraycık	Akdağ, Tavşan Dağı, Saraycık
Başlıca ağaç türleri	Çam, Gürgen, meşe	Çam, Gürgen, Meşe

Orman ürünleri	Kereste,, Odun, Kömür	Kereste Odun Kömür
----------------	-----------------------	--------------------

(Kaynak: *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi*, 1927, ss. 506-510; *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi*, 1928, ss. 430-439).

Salnâmelerde hayvancılık ve orman kaynaklarının bu şekilde sayısal ve sınıflandırılmış biçimde sunulması, erken Cumhuriyet yönetiminin taşıyıcı yalnızca idarî birim olarak değil, üretim kapasitesi ve doğal kaynaklarıyla birlikte ölçülebilir bir ekonomik alan olarak ele aldığını göstermektedir. Ancak bu veriler aynı zamanda Amasya'nın, hayvancılık ve ormancılık açısından belirli bir potansiyele sahip olmakla birlikte, bu potansiyeli sanayi ve ticaretle bütünleştirebilen bir yapıdan henüz uzak olduğunu da ortaya koymaktadır.

Bu bağlamda Amasya, salnâmelerde hayvancılık ve orman kaynakları açısından kendi kendine yeterli, ancak dış pazarlara ve sanayileşmiş üretim ilişkilerine sınırlı biçimde eklenmiş bir erken Cumhuriyet taşıyası olarak temsil edilmektedir.

Sanayi, Bankacılık ve Ulaşım Altyapısı

1925–1928 yıllarına ait devlet salnâmeleri, Amasya vilâyetindeki sanayi ve altyapı faaliyetlerini sınırlı fakat anlamlı göstergeler üzerinden yansıtmaktadır. Salnâmelerde sanayi başlığı altında yer alan bilgiler, ağırlıklı olarak değirmenler ve küçük ölçekli üretim tesisleri etrafında şekillenmektedir. Bu durum, vilâyetin erken Cumhuriyet döneminde henüz sanayileşmiş bir üretim yapısına sahip olmadığını göstermektedir (Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi, 1926, s. 348; Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi, 1927, s. 509; Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi, 1928, ss. 434-436). Bununla birlikte söz konusu kayıtlar, taşrada sanayinin yokluğundan ziyade ilk ve sınırlı adımlarına işaret etmektedir.

1927–1928 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesinde Amasya şehir merkezinde faaliyet gösteren un fabrikalarına dair ayrıntılı bilgiler verilmiştir. Fabrikaların kuruluş tarihleri, kullandıkları tahrik sistemleri (su türbini veya mekanik çarklar), beygir gücü kapasiteleri ve yıllık üretim miktarlarının kaydedilmiş olması, bu işletmelerin devlet tarafından dikkatle izlendiğini göstermektedir (Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi, 1928, ss. 434-435). Üretim ölçekleri göz önünde bulundurulduğunda, söz konusu tesislerin yerel ve bölgesel ihtiyaçlara yönelik çalıştığı; geniş çaplı bir sanayi üretiminden ziyade tarımsal üretimi destekleyen bir tamamlayıcı sektör işlevi gördüğü anlaşılmaktadır.

Bankacılık faaliyetleri, vilâyetin iktisadî yapısının bir diğer önemli boyutunu oluşturmaktadır. Salnâmelerde Amasya'daki Ziraat Bankası şubesi ile Merzifon ve Gümüşhacıköy'deki sandıkların varlığı özellikle vurgulanmaktadır (Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi, 1926, s. 349; Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi, 1927, s. 509; Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi, 1928, s. 435). Bu kurumlar, tarımsal üretimle uğraşan kesimler için kredi ve tasarruf imkânı sağlayan temel mekanizmalar olarak öne çıkmaktadır. Bankacılık altyapısının bu şekilde kayda geçirilmesi, erken Cumhuriyet yönetiminin taşrada üretimi teşvik etme ve ekonomik faaliyetleri kurumsal araçlarla yönlendirme çabasının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Ulaşım altyapısına ilişkin veriler, Amasya'nın iktisadî ve idarî entegrasyonunu anlamak açısından özel bir önem taşımaktadır. Salnâmelerde vilâyet dâhilindeki yollar; “sağlam”, “muhtaç-ı tamir” ve “yeni inşa” gibi kategoriler altında sınıflandırılmış ve yol uzunlukları kilometre bazında ayrıntılı biçimde verilmiştir. Samsun–Tokat, Samsun–Çorum ve Merzifon–Lâdik güzergâhlarının özellikle zikredilmesi, Amasya'nın Karadeniz limanları ile Orta Anadolu iç bölgeleri arasında bir geçiş alanı olarak konumlandırıldığını göstermektedir (Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi, 1928, s. 436).

Tablo 5.

Amasya Vilayetinde Ulaşım Altyapısına İlişkin Veriler (1927-1928)

Gösterge	1927-1928
Devlet yolu	242 km
Vilayet yolu	293 km
Yol sınıflandırması	Sağlam, muhtaç-I tamir, yeni inşa
Başlıca güzergahlar	Samsun-Tokat, Samsun-Çorum, Merzifon-Ladik

(Kaynak: *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi*, 1928, ss. 430-439).

1927–1928 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi verilerine göre vilâyette yaklaşık 242 km devlet yolu ve 293 km vilâyet yolu bulunması, erken Cumhuriyet döneminde ulaşım altyapısının geliştirilmesine verilen önemi ortaya koymaktadır (Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi, 1928, s. 436). Bu altyapı yatırımları, yalnızca ticaretin canlandırılmasına yönelik değil; aynı zamanda merkezî otoritenin taşra üzerindeki idarî ve askerî denetimini güçlendirmeye yönelik bir işlev de taşımaktadır. Bu yönüyle yollar, salnâmelerde yalnızca teknik birer unsur olarak değil, devletin mekânı kontrol etme araçları olarak da temsil edilmektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, salnâmelerde Amasya'nın sanayi, bankacılık ve ulaşım altyapısına ilişkin sunulan veriler, vilâyetin erken Cumhuriyet taşrası içinde sınırlı sanayiye sahip, tarım ağırlıklı fakat merkezle bağlantıları güçlendirilmeye çalışılan bir ekonomik yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Bu tablo, Cumhuriyet yönetiminin taşrada sanayileşmeyi kısa vadede değil altyapı ve finansal araçlar üzerinden kademeli biçimde inşa etmeyi hedeflediğini düşündürmektedir.

Eğitim, Sağlık ve Cemiyetler

1925–1928 yıllarına ait devlet salnâmeleri, Amasya vilâyetinde eğitim ve sağlık alanında yürütülen faaliyetleri erken Cumhuriyet'in modernleşme politikalarıyla bağlantılı biçimde yansıtmaktadır. Salnâmelerde bu alanlara ilişkin bilgilerin ayrıntılı biçimde kaydedilmesi, devletin taşrayı yalnızca ekonomik ve idarî göstergeler üzerinden değil aynı zamanda toplumsal dönüşüm ve kurumsallaşma süreçleri üzerinden de tanımladığını göstermektedir.

Sağlık alanına ilişkin kayıtlarda, Amasya merkezinde faaliyet gösteren 50 yataklı vilayet hastanesi, eczaneler ve Merzifon'daki dispanser özellikle öne çıkmaktadır (Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi, 1927, s. 509). Bu kurumların salnâmelerde düzenli biçimde yer alması, modern sağlık hizmetlerinin taşraya yayılmasının Cumhuriyet yönetimi açısından önemli bir gösterge olarak görüldüğünü düşündürmektedir. Zara nahiyesindeki kaplıca sularının tedavi edici özellikleriyle birlikte anılması ise geleneksel sağlık unsurlarının modern kurumlarla birlikte değerlendirildiğini göstermektedir. Böylece sağlık alanı, salnâmelerde hem modernleşmenin hem de yerel imkânların birlikte sunulduğu bir çerçeve içinde temsil edilmektedir.

Eğitim alanında ise sayısal artış ve kurumsal çeşitlenme dikkat çekmektedir. 1925–1926 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesinde erkek ve kız mekteplerinin ayrı ayrı kaydedilmiş olması Cumhuriyet'in eğitim politikalarının toplumsal cinsiyet ayrımı gözetken fakat eğitimi yaygınlaştırmayı hedefleyen bir çerçeveye sahip olduğunu göstermektedir. 1926–1927 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi ve 1927–1928 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmelerinde ilk mekteplerin yanı sıra orta mektep ve yatılı okul gibi kurumların varlığı, taşrada yalnızca temel eğitimin değil daha üst düzey öğretimin de yaygınlaştırılmaya çalışıldığını ortaya koymaktadır (Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi, 1926, s. 349;

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi, 1927, s. 509; Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi, 1928, s. 438).

Öğrenci sayılarındaki artış ve okul türlerindeki çeşitlenme, erken Cumhuriyet döneminde eğitimin nicel olarak genişletildiğini göstermektedir. Bununla birlikte salnâmelerde eğitimin niteliğine, müfredata veya öğretmen profiline ilişkin sınırlı bilgi yer alması, bu verilerin daha çok kurumsal varlığı ve yaygınlığı göstermek amacıyla kayda geçirildiğini düşündürmektedir. Bu durum, eğitimin salnâmelerde bir toplumsal dönüşüm aracı olmasının yanı sıra, devletin modernleşme başarısını sergileyen bir gösterge olarak sunulduğunu göstermektedir.

Toplumsal örgütlenmeye ilişkin veriler de bu çerçevede anlam kazanmaktadır. Cumhuriyet Halk Fırkası, Türk Ocağı, Hilâl-i Ahmer (Kızılay), Teyyare Cemiyeti, Ticaret ve Ziraat Odaları ile idman yurtlarının varlığı, Amasya’da siyasal ve sivil örgütlenmenin Cumhuriyet ideolojisiyle uyumlu biçimde şekillendirildiğini göstermektedir (Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi, 1926, s. 349; Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi, 1927, ss. 508-509; Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi, 1928, s. 438). Bu kurumlar, salnâmelerde yalnızca faaliyet gösteren yapılar olarak değil Cumhuriyet’in yeni değerlerini ve toplumsal düzenini taşraya taşıyan kurumsal araçlar olarak temsil edilmektedir.

Salnâmelerde eğitim, sağlık ve cemiyetlerin birlikte ele alınması, erken Cumhuriyet yönetiminin taşrayı ekonomik kalkınmanın yanı sıra kültürel ve ideolojik dönüşüm alanı olarak da gördüğünü ortaya koymaktadır. Bu bağlamda Amasya, salnâmelerde modern kurumlarla donatılmaya çalışılan, Cumhuriyet’in toplumsal ve kültürel hedeflerine eklenen bir taşra vilâyeti olarak tasvir edilmektedir.

Malî Yapı

1925–1928 yıllarına ait devlet salnâmeleri, Amasya vilâyetinin malî yapısına ilişkin verileri farklı başlıklar altında sunmakta; bu veriler yıllar arasında belirgin dalgalanmalar göstermektedir. 1925–1926 salnâmesinde vilâyetin varidat-ı umumiye tutarı 1.282.001 lira, varidat-ı hususiye ise 1.266.055 lira olarak kaydedilmiştir. Buna karşılık 1926–1927 salnâmesinde aynı kalemlerde dikkat çekici bir düşüş görülmekte; varidat-ı umumiye 27.806, varidat-ı hususiye ise 447.564 lira olarak verilmektedir. 1927–1928 salnâmesinde ise bu rakamların yeniden arttığı ve varidat-ı umumiye ile varidat-ı hususiyenin sırasıyla 482.097 ve 700.000 lira

düzeyine çıktığı görülmektedir (Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi, 1926, s. 349; Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi, 1927, s. 509; Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi, 1928, ss. 435-437).

Tablo 6.

Amasya Vilâyetinde Mali Göstergeler (1925-1928)

Mali Gösterge	1925-1926	1926-1927	1927-1928
Varidat-ı umumiye	1.282.001 lira	27.806 lira	482.097 lira
Varidat-ı hususiye	1.266.055 lira	447.564 lira	700.000 lira

(Kaynak: *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi*, 1926, ss. 348-351 ; *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi*, 1927, ss. 506-510; *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi*, 1928, ss. 430-439).

İlk bakışta tutarsız gibi görünen bu dalgalanmalar, erken Cumhuriyet döneminde malî kayıtların ve muhasebe sınıflandırmalarının henüz standart bir yapıya kavuşmadığını göstermektedir. Örneğin 1926–1927 salnâmesinde bazı gelir kalemlerinin tahkik ettirilemediği belirtilmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi, 1926, s. 349). Bu kayıt, gelirlerin elde edilmediğini değil, kayıt ve tahsil süreçlerinin henüz tam olarak istikrara kavuşmadığını düşündürmektedir. Dolayısıyla söz konusu rakamlar, doğrudan bir ekonomik gerileme veya büyüme göstergesi olarak değil erken Cumhuriyet maliyesinin yeniden örgütlenme süreci içinde değerlendirilmelidir.

Belediyelere ait gelir verileri de benzer bir tablo sunmaktadır. 1925–1926 yılında Amasya, Merzifon ve Gümüşhacıköy belediyelerinin gelirleri görece yüksek görünürken, sonraki yıllarda bu rakamların önemli ölçüde düştüğü veya yeniden düzenlendiği anlaşılmaktadır. Belediyelerin gelir kaynaklarının sınırlı olması, taşra yönetimlerinin mali bakımdan merkezî idareye bağımlı bir yapı içinde faaliyet gösterdiğini göstermektedir. Bu durum, erken Cumhuriyet döneminde yerel idarelerin mali özerkliğinin sınırlı kaldığını ve kamu hizmetlerinin büyük ölçüde merkezî kaynaklara dayandığını düşündürmektedir.

Salnâmelerde malî verilere bu şekilde yer verilmesi, devletin taşrayı yalnızca idarî ve demografik açıdan değil aynı zamanda bütçe, vergi ve gelir kalemleri üzerinden izlenmesi gereken bir alan olarak gördüğünü ortaya koymaktadır. Ancak bu izleme faaliyeti, henüz tam anlamıyla yerleşmiş bir mali düzeni değil Cumhuriyet'in ilk yıllarında devam eden kurumsal ve teknik dönüşümü yansıtmaktadır.

Bu bağlamda Amasya'nın malî yapısı, salnâmelerde istikrarlı bir bütçe yapısından ziyade erken Cumhuriyet maliyesinin yeniden yapılanma süreci içinde şekillenen geçiş dönemi bir taşra maliyesi olarak temsil edilmektedir. Söz konusu temsil, Cumhuriyet yönetiminin taşrada mali düzeni kurma ve denetim altına alma çabasının henüz tamamlanmadığını, ancak bu yöndeki iradenin açık biçimde ortaya konulduğunu göstermektedir.

Kamu Düzeni, Basın ve İdarî Kadrolar

1925–1928 yıllarına ait devlet salnâmeleri, Amasya vilâyetinde kamu düzeni, basın faaliyetleri ve idarî kadrolara ilişkin ayrıntılı bilgiler sunmaktadır (Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi, 1926, ss. 349-351; Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi, 1927, ss. 509-510; Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi, 1928, ss. 438-439). Bu başlıklar altında verilen veriler, erken Cumhuriyet yönetiminin taşrayı yalnızca ekonomik ve sosyal göstergelerle değil aynı zamanda denetim, görünürlük ve idarî kontrol mekanizmaları üzerinden tanımladığını göstermektedir.

Salnâmelerde yer alan ceza istatistikleri, vilâyetin kamu düzenine dair sayısal bir görünüm sunmaktadır. 1925–1926 yılında 973, 1926–1927'de 597 ve 1927–1928'de 2.051 vakanın kaydedilmiş olması, ilk bakışta dalgalı bir seyir izlenimi vermektedir (Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi, 1926, s. 349; Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi, 1927, s. 509; Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi, 1928, s. 438). Ancak bu rakamların kapsadığı dönemlerin farklı olması ve suç türlerine ilişkin ayrıntıların sınırlı kalması, bu verilerin doğrudan bir “artış” ya da “azalış” göstergesi olarak okunmasını güçleştirmektedir. Buna rağmen suç istatistiklerinin salnâmelerde yer alması, devletin taşrada kamu düzenini sayısal verilerle izleme ve raporlama ihtiyacını açık biçimde ortaya koymaktadır.

Tablo 7.

Amasya Vilayetinde Kamu Düzeni Verileri (1925-1928)

Gösterge	1925-1926	1926-1927	1927-1928
Kayıtlı vaka sayısı	973	597	2.051

(Kaynak: *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi*, 1926, ss. 348-351 ; *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi*, 1927, ss. 506-510; *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi*, 1928, ss. 430-439).

Basın hayatına ilişkin kayıtlar, taşrada kamusal alanın oluşumuna dair önemli ipuçları sunmaktadır. Amasya'da yayımlanan resmî Amasya gazetesi ile Emel gazetesi, salnâmelerde tiraj bilgileriyle birlikte zikredilmiştir. Emel

gazetesinin “muntazam intişar edemediği”nin özellikle belirtilmesi, taşra basınının süreklilik ve kurumsallaşma açısından karşılaştığı zorlukları yansıtmaktadır (Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi, 1926, s. 349; Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi, 1927, s. 509; Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi, 1928, s. 438). Bu ifade, salnâmelerin yalnızca mevcut durumu kaydetmekle kalmayıp, aynı zamanda basın faaliyetlerini düzenlilik ve denetim ölçütleriyle değerlendirdiğini göstermektedir.

İdarî kadrolara ilişkin ayrıntılı listeler, salnâmelerin en dikkat çekici bölümlerinden birini oluşturmaktadır. Vali, kaymakam, defterdar, hâkimler, savcılar, müftüler, posta ve telgraf müdürleri ile jandarma kumandanı gibi çok sayıda görevlinin adlarıyla birlikte kaydedilmesi, erken Cumhuriyet’in taşrada kurumsal bir devlet varlığı tesis etme çabasını yansıtmaktadır (Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi, 1926, ss. 350-351; Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi, 1927, s. 510; Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi, 1928, s. 439). Bu listeler, yalnızca personel bilgisi sunmakla kalmayıp, merkezî idarenin taşradaki uzantılarını görünür kılan bir temsil işlevi de görmektedir.

Salnâmelerde idarî kadroların bu denli ayrıntılı biçimde yer alması, devletin taşrayı bireysel aktörlerden ziyade kurumlar ve unvanlar üzerinden tanımlama eğilimini göstermektedir. Bu durum, erken Cumhuriyet döneminde mülkiye ve adliye teşkilatının standardizasyonuna verilen önemin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Aynı zamanda bu kayıtlar, devletin taşradaki mevcudiyetini süreklilik ve düzen vurgusuyla pekiştiren bir resmî anlatı üretmektedir.

Bu bağlamda kamu düzeni, basın ve idarî kadrolara ilişkin salnâme verileri, Amasya’nın erken Cumhuriyet taşrasında denetlenen, raporlanan ve merkezî idareye bağlı bir idarî alan olarak temsil edildiğini ortaya koymaktadır. Salnâmeler, bu temsil aracılığıyla taşranın düzenli, kontrol altında ve yönetilebilir olduğu yönünde bir resmî söylem inşa etmektedir.

SONUÇ

Bu çalışma, 1925–1928 yılları arasında yayımlanan Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmeleri üzerinden Amasya vilâyetinin erken Cumhuriyet dönemindeki idarî, sosyal ve iktisadî yapısını incelemiştir. Ancak salnâme verileri, bu çalışmada yalnızca nicel bilgiler sunan tarafsız kayıtlar olarak değil devletin taşrayı tanımlama, düzenleme ve yönetilebilir kılma çabasının bir parçası olarak ele alınmıştır. Bu yaklaşım, Amasya örneğinin

erken Cumhuriyet taşrasının genel özelliklerini anlamaya imkân veren temsili bir vaka olarak değerlendirilmesini mümkün kılmıştır.

Salnâmelerde Amasya'ya ilişkin sunulan idarî taksimat, nüfus, üretim, maliye, eğitim, sağlık, ulaşım ve kamu düzeni verileri, vilâyetin büyük ölçüde tarımsal üretime dayalı, sanayi bakımından sınırlı, ancak merkezî idareyle kurumsal bağları giderek güçlendirilen bir taşra profiline sahip olduğunu göstermektedir. Nüfus verilerindeki tanım ve kayıt farklılıkları, mali göstergelerdeki dalgalanmalar ve üretim rakamlarının sunulmuş biçimi, erken Cumhuriyet döneminde taşranın henüz tamamlanmamış bir idarî ve istatistiksel yeniden yapılanma süreci içinde ele alındığını ortaya koymaktadır.

Amasya örneğinde görüldüğü üzere, salnâmeler taşrayı yalnızca mevcut durumuyla betimlemekle kalmamış aynı zamanda ulaşım altyapısı, bankacılık kurumları, eğitim ve sağlık tesisleri gibi alanlarda olması arzu edilen bir modernleşme çerçevesi de sunmuştur. Bu yönüyle salnâmeler, erken Cumhuriyet yönetiminin taşrayı merkezî devlet rasyonalitesine ekleme ve yerel toplumu yeni idarî ve toplumsal normlara uyumlu hâle getirme amacını yansıtan metinler olarak değerlendirilebilir.

Eğitim kurumlarının yaygınlaştırılması, sağlık hizmetlerinin kurumsallaştırılması ve Cumhuriyet ideolojisiyle uyumlu cemiyetlerin taşrada örgütlenmesi, Amasya'nın yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda kültürel ve toplumsal dönüşüm alanı olarak görüldüğünü göstermektedir. Bu süreç, salnâmelerde özellikle kurumsal varlık ve nicel göstergeler üzerinden görünür kılınmış; dönüşümün derinliği ve yerel toplumsal etkileri ise büyük ölçüde bu temsilin dışında kalmıştır. Bu durum, salnâmelerin sunduğu bilginin imkânlarını olduğu kadar sınırlarını da ortaya koymaktadır.

Bu çalışmanın bulguları, erken Cumhuriyet taşrasının homojen bir yapı sergilemediğini aksine yerel üretim kapasitesi, idarî yapılanma ve kurumsal yoğunluk açısından farklılaşan vilâyetlerden oluştuğunu göstermektedir. Amasya, salnâmelerde ne geri kalmış bir taşra ne de gelişmiş bir merkez olarak temsil edilmekte daha ziyade tarımsal temelli, potansiyelleri tanımlanmış ve dönüşümü hedeflenen bir vilâyet profili çizmektedir. Bu temsil, erken Cumhuriyet döneminde taşranın nasıl görülmek istendiğine dair önemli ipuçları sunmaktadır.

Sonuç olarak bu makale, devlet salnâmelerinin erken Cumhuriyet dönemi taşra tarihinin incelenmesinde yalnızca tamamlayıcı değil analitik olarak da güçlü birer kaynak olduğunu ortaya koymaktadır. Amasya örneği üzerinden yapılan bu inceleme, salnâmelerin eleştirel bir okuma ile değerlendirildiğinde, merkez–taşra ilişkileri, taşra modernleşmesi ve istatistiksel devlet anlayışı gibi kavramsal tartışmalara somut verilerle katkı sunabileceğini göstermektedir. Bu yaklaşımın, farklı vilâyetler ve dönemler için yapılacak karşılaştırmalı çalışmalarla geliştirilmesi, erken Cumhuriyet taşrasının çok katmanlı yapısını daha bütüncül biçimde anlamaya imkân sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Abdi-Zade, H. H. (2008). *Amasya tarihi* (c. I, Haz. M. Aydın & G. Aydın). Ankara: Amasya Belediyesi Kültür Yayınları.
- Abdi-Zade, H. H. (2008). *Amasya tarihi* (c. II, Haz. M. Aydın & G. Aydın). Ankara: Amasya Belediyesi Kültür Yayınları.
- Abdi-Zade, H. H. (2008). *Amasya tarihi* (c. III, Haz. M. Aydın & G. Aydın). Ankara: Amasya Belediyesi Kültür Yayınları.
- Akurgal, E. (2008). *Anadolu kültür tarihi*. Ankara: TÜBİTAK Yayınları.
- Aydın, B. (2009). Salnâme. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. XXXVI, 51–54.
- Atatürk, M. K. (1961). *Nutuk* (c. I). İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Dâhiliye Vekâleti Nüfus Müdüriyet-i Umumiyesi. (1928). *Son teşkilat-ı mülkiyede köylerimizin adları*. İstanbul: Hilal Matbaası.
- Doğanbaş, M. (2007). *İlk dönemlerden Türk fethine kadar Amasya*. Ankara: Amasya İl Yıllığı.
- Duman, H. (1999). *Osmanlı salnâmeleri ve nevsalleri bibliyografyası ve toplu kataloğu* (c. I). Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Eroğlu, H. (1977). *Türk devrim tarihi*. Ankara.
- Gökçek, L. G., & Abacı, O. (2019). *Anadolu'nun eskiçağ tarihi*. İstanbul: Değişim Yayınları.
- İzgör, A. Z. (2005). Osmanlı salnâmelerinin şehir tarihi bakımından önemi. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, III/6, 539–552.
- Kaya, M. (2000). İskender. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c.

XXII, 555–557.

Köprülü, M. F. (2018). *Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşu*. İstanbul: Alfa Yayınları.

Menç, H. (2013). *Millî Mücadele yıllarında Amasya*. Samsun: Amasya Belediyesi Kültür Yayınları.

Pakalın, M. Z. (1993). *Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü* (c. III). İstanbul: MEB Yayınları.

Palalı, İ. (2010). Osmanlı salnâmeleri ve tarih araştırmalarındaki kaynak olarak önemi. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 23, 1–14.

Sertoğlu, M. (1958). *Resimli Osmanlı tarihi ansiklopedisi*. İstanbul: İskit Yayınları.

Sütçü, T. (2004). Sosyal bilimlerde araştırma kaynağı olarak almanaklar, salnâmeler ve yıllıklar. *İlmî Araştırmalar*, 18, 79–92.

Türkiye Cumhuriyeti. (1926). *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi (1925–1926)*. İstanbul: Matbaa-i Âmire.

Türkiye Cumhuriyeti. (1927). *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi (1926–1927)*. İstanbul: Matbuat-ı Müdüriyet Umumiyesi.

Türkiye Cumhuriyeti. (1928). *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi (1927–1928)*. İstanbul: Matbuat-ı Müdüriyet Umumiyesi.

Yüce, A. (2004). *Amasya müzesi*. Amasya: Amasya Valiliği Kültür Yayınları.

Şahin, İ., & Emecen, F. M. (1991). Amasya. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. III, 1–4.